πρὸς τὸ δυνατὸν ἢ μὴ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς «τελεολογικῆς» ψυχολογίας, ἡ ὁποία ἱδρύθη κυρίως ὑπὸ τοῦ Dilthey καὶ ἑρμηνεύει **νοήματα** καὶ ὄχι ἐνεργείας τῆς ψυχῆς.

Ἡ «βιολογικὴ» περὶ ψυχῆς ἔννοια ἀνεπτύχθη ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐποχῇ κυρίως ὑπὸ τῶν Buffon, Johannes Müller, Liebig, Schopenhauer, Eduard v. Hartmann, Bergson καὶ ὑπὸ τοῦ νεωτάτου ἀναδημιουργοῦ τοῦ «βιολογισμοῦ» Hans Driesch. Ὁ Driesch ὀνομάζει τὴν ἄυλον αἰτίαν τῆς ζωῆς, **ἐντελέχειαν** καὶ ἐννοεῖ αὐτήν, μὲ ἐλαχίστας παραλλαγάς, ἀκριβῶς ὅπως καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ἤτοι ὡς δημιουργικὴν καὶ διαμορφωτικὴν αἰτίαν τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ζωῆς.

Ἱστορικὴ ἀνασκόπησις. Τὰ εἴδη τοῦ ὄντος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας. Προσωκρατικοί, Πλάτων, Kant.

Ἡ διαίρεσις τοῦ ὄντος εἰς εἴδη εἶναι, ὡς εἴδομεν, μία ἐκ τῶν θεμελιωδῶν πράξεων τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεύνης. Κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν δὲ τῆς φιλοσοφικῆς συνειδήσεως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι παρατηροῦμεν, ὅτι ἀνεπτύσσεται ἀναλόγως πρὸς αὐτὴν καὶ ἡ διαίρεσις τοῦ ὄντος εἰς εἴδη. Ἡ πρώτη πρᾶξις τῆς φιλοσοφίας ὑπῆρξε βεβαίως ἡ συνένωσις τῶν εἰδῶν τοῦ ὄντος καὶ τῆς ποικιλίας τῶν φαινομένων ὑπὸ μίαν καὶ ὡρισμένην μορφὴν ὄντος, ὡς ἦσαν αἱ ἀρχαὶ τοῦ Θαλοῦς καὶ τοῦ Ἀναξιμάνδρου. Τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖαν νὰ γίνῃ διότι μόνον διὰ τῆς προηγουμένης συνθέσεως ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπακολουθήσῃ καὶ ἡ ἀνάλυσις τοῦ ὄντος. Ἡ σύνθεσις, ἥτις ἦτο συνάμα καὶ ἀφαίρεσις ἀνύψωσε τὴν φιλοσοφικὴν συνείδησιν εἰς τὸ ἐπίπεδον ἐκεῖνο ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἔπειτα ἦτο δυνατὴ ἡ ἀνάλυσις καὶ ἡ συνειδητὴ διάκρισις. Πρῶτοι οἵτινες διῄρεσαν τὸ ὄν εἰς ὡρισμένας μορφάς, εἰς ὡρισμένα εἴδη ἦσαν οἱ Πυθαγόρειοι, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐχώρισε τὰ δύο θεμελιώδη εἴδη τοῦ ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος ἀπ' ἀλλήλων ὁ Παρμενίδης διακρίνας συνάμα καὶ τὴν νόησιν ἀπὸ τὴν αἴσθησιν, συνεπῶς δὲ καὶ τὸ νοητὸν ἀπὸ τὸ αἰσθητόν, ἢ ὡς αὐτὸς λέγει τὸ ὄν ἀπὸ τὸ μὴ ὄν. Οἱ Πυθαγόρειοι, οἵτινες ὑπέθεσαν τὸν **ἀριθμὸν** ὡς ἑνότητα καὶ οὐσίαν τοῦ κόσμου, προέβησαν εἰς διακρίσεις καὶ διαιρέσεις τῆς ἀρ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Π.Δ. της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

χικῆς οὐσίας καὶ τοῦ ἀρχικοῦ ὄντος. Οὕτω πως διαιροῦν τὸ πρῶτον τὸν ἀριθμὸν εἰς ἄρτιον καὶ εἰς περιττὸν, εἰς τὴν διαίρεσιν δὲ αὐτὴν ἀνταποκρίνονται καὶ ὡρισμέναι καταστάσεις καὶ ποιότητες τοῦ ὄντος καὶ τοῦτο διότι ὁ ἀριθμὸς εἶναι κατὰ τοὺς Πυθαγορείους οὐχὶ μόνον ἡ μορφὴ διὰ τῆς ὁποίας ἡ ψυχὴ θεωρεῖ καὶ κατανοεῖ τὰ ὄντα, ἀλλὰ καὶ ἡ οὐσία τῶν ὄντων ὡς τοιούτων. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ δύο εἴδη τοῦ ἀριθμοῦ, τὸ ἄρτιον καὶ τὸ περιττὸν ἔχουν πάλιν πολλὰς μορφάς. «Ὅ γα μὰν ἀριθμὸς ἔχει δύο μὲν ἴδια εἴδη, περισσὸν καὶ ἄρτιον, τρίτον δὲ ἀπ' ἀμφοτέρων μιχθέντων ἀρτιοπέρισσον, ἑκατέρω δὲ τῶ εἴδεος *πολλαὶ μορφαί*» (Φιλολ. ἀπόσπ. 5 παρὰ Στοβ. I, 456). Τὸν ἀρχικὸν αὐτὸν χωρισμὸν τοῦ ὄντος, ὅστις προσέλαβε χαρακτῆρα θετικοῦ καὶ ἀρνητικοῦ ποιοῦ διεδέχθησαν παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις καὶ οἱ ἀκόλουθοι ἄλλοι θεμελιώδεις χωρισμοί, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἐπίσης χαρακτῆρα θετικὸν καὶ ἀρνητικόν. «Τὸ πεπερασμένον καὶ τὸ περιττὸν θεωρεῖται ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων, οἱ ὁποῖοι συμφωνοῦν ἐπὶ τοῦ προκειμένου μὲ τὴν λαϊκὴν πίστιν, ὡς τὸ ἀγαθώτερον καὶ τὸ τελειότερον, τὸ δὲ ἄπειρον καὶ τὸ ἄρτιον ὡς τὸ ἀτελέστερον» (Zeller, Philosophie der Griechen, Μέρ I, τόμ. I σ. 458). Αἱ ἄλλαι διαιρέσεις εἰς τὰς ὁποίας προέβησαν οἱ Πυθαγόρειοι ἦταν αἱ ἑξῆς αἱ ὁποῖαι ἦταν συγχρόνως καὶ θεμελιώδεις ἀντιθέσεις· πέρας καὶ ἄπειρον, περιττὸν καὶ ἄρτιον, ἕν καὶ πλῆθος, δεξιὸν καὶ ἀριστερόν, ἄρρεν καὶ θῆλυ, ἠρεμοῦν καὶ κινούμενον, εὐθὺ καὶ καμπύλον, φῶς καὶ σκότος, ἀγαθὸν καὶ κακόν, τετράγωνον καὶ ἑτερόμηκες.

Ὁ Παρμενίδης χωρίζων τὸ ὄν ἀπὸ τὸ μὴ ὄν καὶ τὰς μεθόδους τὰς ἀγούσας πρὸς αὐτὰ λέγει: «ἐμπρός, θέλω νὰ σοῦ δείξω, ποῖαι ὁδοὶ τῆς ἐρεύνης καὶ μόναι εἶναι νοηταί. σὺ δὲ ἐνωτίσου τοὺς λόγους μου. Ἡ μία ὁδὸς εἶναι ἐκείνη καθ' ἣν τὸ ὄν εἶναι καὶ καθ' ἣν εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴν εἶναι· αὐτὴ εἶναι ἡ ὁδὸς τῆς πειθοῦς (διότι ἀκολουθεῖ τὴν ἀλήθειαν), ἡ ἄλλη ὅμως εἶναι ἐκείνη καθ' ἣν τὸ ὄν δὲν εἶναι καὶ καθ' ἣν τὸ μὴ ὄν τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον· ἡ ὁδὸς αὐτὴ εἶναι (οὕτω λέγω) ἐντελῶς ἀδύνατον νὰ ἐρευνηθῇ, διότι τὸ μὴ ὄν, δὲν δύνασαι οὔτε νὰ τὸ γνωρίσῃς (διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐρευνηθῇ) οὔτε νὰ τὸ ἐκφράσῃς» (Παρμενίδου περὶ φύσεως ἀποσπ. 4 ἔκδ. Hermann Diels).

Ὅσον δὲ ἀνεπτύσσετο ἡ διαλεκτικὴ δύναμις ἐν τῇ ἀρχαίᾳ φιλοσοφίᾳ τόσον διεκρίνετο καὶ τὸ ὄν σαφέστερον εἰς τὰ εἴδη αὐ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠΙΚΟΥΡΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΛΕΓΕΤΟΣ
Ε.Υ.Δ.Ο.Σ. Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τοῦ. Ὅταν δὲ ἡ διαλεκτικὴ ἐπέτυχεν τὴν κλασσικὴν αὐτῆς μορφὴν παρὰ Πλάτωνι τότε ἐδόθη καὶ ἡ μᾶλλον διακεκριμένη διαίρεσις τοῦ ὄντος ὡς καὶ ἐννοιολογικωτέρα αὐτῆς διατύπωσις. Ἡ πρώτη διαίρεσις εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Πλάτων προβαίνει εἶναι ἡ διακρίνουσα τὸ νοητὸν ἀπὸ τὸ αἰσθητὸν καὶ ἡ προσδίδουσα εἰς μὲν τὸ πρῶτον μόνιμον καὶ ἄθραυστον, εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἀσταθῆ καὶ ρευστὸν χαρακτῆρα. Εἰς τὸ νοητὸν τοποθετεῖ ὁ Πλάτων τὰς ἰδέας καὶ τὰς μορφάς, εἰς δὲ τὸ αἰσθητὸν τὰ φαινόμενα καὶ τὰς ἀλλοιώσεις αὐτῶν. Μετὰ τὴν πρώτην θεμελιώδη αὐτὴν διαίρεσιν ἀκολουθοῦν, καὶ δὴ πάντοτε διὰ μεθοδολογικοὺς λόγους, καὶ ἄλλαι ὑποδιαιρέσεις τοῦ ὄντος καὶ δὴ μία εἰσέτι ἀνὰ ἕκαστον τῶν δύο κόσμον, μία εἰς τὸν αἰσθητὸν καὶ μία εἰς τὸν νοητόν.

Αἱ διαιρέσεις εἰς τὰς ὁποίας προέβη ὁ Πλάτων διετηρήθησαν διὰ μέσου τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ὡς αἱ μεθοδολογικῶς μᾶλλον ἀκριβέστεραι. Καὶ σήμερον δὲ αἱ διαιρέσεις αἱ γιγνόμεναι ἐν τῇ συστηματικῇ φιλοσοφίᾳ καὶ εἰδικῶς ἐν τῇ γνωσεολόγίᾳ εἶναι κατ' οὐσίαν αἱ αὐταὶ πρὸς ἐκείνας τοῦ Πλάτωνος. Οὕτω πως διακρίνει ὁ Rickert τὰ αἰσθητὰ ἀπὸ τὰς εἰκόνας αὐτῶν, τὰ Sinnlichen Objekte ἀπὸ τὸ Schein αὐτῶν, ἐν δὲ τοῖς νοητοῖς τὰ μαθηματικὰ ὄντα ὡς ἔχοντα ἰδίαν νοητὴν ποιότητα καὶ αὐστηρῶς διακεχωρισμένην ἀπὸ τὴν ποιότητα τῶν καθαρῶς λογικῶν ὄντων καὶ τῶν καθαρῶν λογικῶν μορφῶν (πρβλ. Rickert, System der Philosophie, Μέρ. I, σ. 129 καὶ Rickert, Das Eine die Einheit und die Eins, σ. 8 κλπ. 75 κλπ.).

Ὁ Πλάτων διαιρεῖ τὸ αἰσθητὸν γένος εἰς αἰσθητὰ καὶ εἰς εἰκόνας τῶν αἰσθητῶν, τὸ δὲ νοητὸν γένος εἰς νοητὰ καὶ εἰς διανοητά. Εἰκόνας δὲ τῶν αἰσθητῶν ἐννοεῖ τὰς σκιὰς καὶ τὰ εἴδωλα τὰ δημιουργούμενα διὰ τῶν αἰσθητῶν εἰς τὰ ὕδατα καὶ εἰς τὰ κάτοπτρα καὶ γενικῶς τὰ φαντάσματα, αἰσθητὰ δὲ ἐννοεῖ τὰ φυσικὰ σώματα, ζῶα, φυτὰ καὶ τὰ παραπλήσια. Διανοητὰ ὄντα ἐννοεῖ τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰ ἐπιστητὰ γένη, γεωμετρικά, ἀστρονομικά, ἀριθμητικὰ καὶ τὰ πρὸς αὐτὰ ἀνάλογα, νοητὰ δὲ τὰς ἰδέας καὶ τὰς ὄντως οὐσίας. Ἡ ἀναλογία δὲ ἡ ὁποία ὑφίσταται μεταξὺ τῶν εἰκόνων καὶ αἰσθητῶν, ἡ αὐτὴ ἀναλογία ὑπάρχει καὶ μεταξὺ διανοητῶν καὶ νοητῶν. Τὰ διανοητὰ εἶναι τρόπον τινὰ εἰκόνες τῶν νοητῶν, ὅπως καὶ τὰ εἰκαστὰ εἶναι εἰκόνες τῶν αἰσθητῶν. Τὰ αἰσθητὰ εἶναι τὰ ἀρχικὰ καὶ ὑφίστανται καθ' ἑαυτά, ἐνῶ αἱ σκιαὶ καὶ τὰ εἴδωλα γενικῶς ὑπάρχουν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΑΤΣΟΣ
Ε.Π. Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

οὕτως εἰπεῖν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἢ τίθενται διὰ τῶν αἰσθητῶν. Καὶ τὰ εἴδωλα, τὰ καὶ εἰκαστὰ καλούμενα, ἀνήκουν βεβαίως εἰς τὸ γένος τῆς αἰσθήσεως, διότι προσπίπτουν καὶ αὐτὰ εἰς τὴν ψυχὴν διὰ τῆς αἰσθήσεως καὶ δὴ τῆς ὁράσεως. Ὅπως δὲ τὰ εἰκαστὰ οὕτω πως καὶ τὰ διανοητὰ εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, εἰκόνες καὶ εἴδωλα τῶν νοητῶν, διότι καὶ τὰ διανοητὰ δὲν ὑπάρχουν αὐτὰ καθ' ἑαυτά, ἀλλ' ὑφίστανται διὰ τῶν νοητῶν καὶ ἀναφέρονται κατ' οὐσίαν εἰς τὰ νοητά. Ἕνεκα δὲ τοῦ λόγου τούτου καὶ ἡ ψυχὴ γιγνώσκει πρῶτον μὲν τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ νοητά, διότι καὶ αὐτὰ ὑφίστανται κυρίως καὶ πρώτως, δεύτερον δὲ τὰ εἰκαστὰ καὶ τὰ διανοητά. Καὶ ὅπως ἡ ψυχή, ἀφοῦ συλλάβει διὰ τῆς δόξης τὰ εἰκαστὰ δὲν μένει εἰς αὐτά, ἀλλὰ ζητεῖ τὰ καθ' ἑαυτὰ ὑφισταμενα, τὰ αἰσθητά, οὕτω πως, ἀφοῦ θεωρήσῃ τὰ διανοητὰ καὶ τὰ ἐπιστητά, δὲν παραμένει εἰς αὐτά, ἀλλὰ τείνει πρὸς τὰ ἀρχικὰ καὶ πρῶτα ὄντα, τὰ νοητά, ὧν ταῦτα εἶναι ἀπεικάσματα. Οὕτω πως δέον ἡ ψυχὴ νὰ μεταβαίνῃ διὰ τῆς διαλεκτικῆς ἀπὸ τὰ νοητὰ εἰς τὰ διανοητά, τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰ ἐπιστητὰ γένη καθ' ὅλου, ὡς εἰς εἰκόνας, ἀπὸ δέ τα μαθηματικά, τῶν ὁποίων αἱ ἀρχαὶ εἶναι ὑποθέσεις, περὶ ὧν δὲν ἔχει δοθῇ λόγος, νὰ ἀναβαίνῃ εἰς τὰ τῷ ὄντι νοητά, ἀφοῦ προηγουμένως θεωρήσῃ τὰ διανοητὰ ὡς πραγματικὰς ὑποθέσεις καὶ ὡς ἐπιβάσεις. Κατὰ τὰ μαθηματικὰ ἡ ψυχὴ ἀφορμᾶται ἀπὸ τὰς προϋποθέσεις αὐτὰς καὶ βαίνει πρὸς περαιτέρω λόγους εἰδικοὺς καὶ συλλογισμοὺς ἐπίσης εἰδικοὺς χωρὶς νὰ ἐνδιατρίβῃ πλέον περὶ τὰς ὑποθέσεις αὐτὰς τὰς ὁποίας θεωρεῖ ὡς ἀρχάς. Κατὰ τὴν διαλεκτικὴν ὅμως ἡ ψυχὴ ἀφορμᾶται ἀπὸ τὰς ὑποθέσεις αὐτὰς καὶ δὲν τὰς θεωρεῖ ὡς ἀρχὰς πρωγματικάς, ἀλλ' ἀκριβῶς ὡς ὑποθέσεις καὶ ὡς ἐπιβάσεις καὶ ἐξ αὐτῶν ἀναβαίνει εἰς ἀρχὴν ἀνυπόθετον, ἐπέκεινα τῆς ὁποίας οὐδὲν πλέον προϋποτίθεται, διότι οὐδὲν πλέον ὑπάρχει νοητόν, τὸ ὁποῖον ἤθελεν εἶναι πρὸ τῆς ἀνυποθέτου ἀρχῆς. Ἀπὸ τῆς τῷ ὄντι δὲ ταύτης ἀρχῆς ἀφορμωμένη ἡ ψυχὴ δέον νὰ κατέρχεται πρὸς τὰ διανοητά, χωρὶς νὰ συγχρωτίζεται καθ' ὅλου πρὸς τὰ αἰσθησά, ἀλλὰ νὰ κινῆται διὰ καθαρῶν καὶ ἀμιγῶν εἰδῶν τὰ ὁποῖα εἶναι πάντοτε νοητά.

Εἰς τὴν διαίρεσιν δὲ ταύτην τοῦ ὄντος ἀνταποκρίνεται παρὰ Πλάτωνι καὶ ἡ διαίρεσις τῶν εἰδῶν τῆς γνώσεως τοῦ ὄντος. Αἱ ἐνέργειαι τῆς ψυχῆς, αἱ καταγινόμεναι περὶ τὴν γνῶσιν τῶν διαφόρων τούτων εἰδῶν τοῦ ὄντος, ἔχουν παρὰ Πλάτωνι καὶ ἀνάλογον βαθμὸν ἀ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑθΗΓΗΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ
Ε.Υ. Δ.Ε.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ληθείας καὶ σαφηνείας. Ἀναλόγως δὲ πρὸς τὰ εἴδη τοῦ ὄντος διακρίνει ὁ Πλάτων καὶ τέσσαρα εἴδη γνώσεως, τὸν νοῦν, τὴν διάνοιαν, τὴν πίστιν (αἴσθησιν) καὶ τὴν εἰκασίαν. Ὁ νοῦς ἀναφέρεται εἰς τὰ νοητά, ἡ διάνοια εἰς τὰ διανοητά, ἡ αἴσθησις εἰς τὰ αἰσθητά, ἡ δὲ εἰκασία εἰς τὰ εἰκαστὰ ἢ εἰς τὰς εἰκόνας τῶν αἰσθητῶν. Ὅσα λοιπὸν εἶναι τὰ εἴδη τοῦ ὄντος τόσα εἶναι καὶ τὰ κριτήρια αὐτῶν ἢ τὰ εἴδη τῆς γνώσεως αὐτῶν.

Τοῦτο δὲ ἔχει σπουδαιοτάτην σημασίαν διὰ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ εἰδικῶς διὰ τὸν χαρακτῆρα τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως παρ' Ἕλλησι, ἥτις ποτὲ δὲν πρέπει νὰ ἐννοῆται μόνον ὀντολογικῶς, ἀλλὰ συνάμα καὶ ἐννοιολογικῶς. Τὸ ὄν καὶ ἡ γνῶσις αὐτοῦ ἐννοοῦνται ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ὡς ἔννοιαι ἀπολύτου πρὸς ἀλλήλας ἀναφορᾶς. Τοῦτο διετύπωσε σαφέστατα ὁ Παρμενίδης τὸ πρῶτον εἰπὼν «Ταὐτὸν δ' ἐστὶ νοεῖν τε καὶ οὕνεκέν ἐστι νόημα, οὐ γὰρ ἄνευ τοῦ ἐόντος, ἐν ᾧ πεφατισμένον ἐστίν εὑρήσεις τὸ νοεῖν» (ἀπόσπ. 8,34 ἔκδ. Hermann Diels. 1922).

Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἀναπτύξωμεν πῶς ἐν τῇ περαιτέρω πορείᾳ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς λοιπῆς εὐρωπαϊκῆς φιλοσοφίας διακρίνεται τὸ ὄν εἰς τὰ εἴδη αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο θὰ ἠνάγκαζεν ἡμᾶς νὰ ἐπεκταθῶμεν πέραν τοῦ δέοντος, καὶ ἐπειδὴ ἡ παροῦσα πραγματεία εἶναι συστηματικὴ καὶ οὐχὶ ἱστορική, διὰ τοῦτο ἀρκούμεθα εἰς τὰ ἀνωτέρω διὰ τῶν ὁποίων διατιθέμεθα μόνον νὰ ὑποδείξωμεν, ὅτι αἱ ἐν τῇ συστηματικῇ φιλοσοφίᾳ τῆς σήμερον γιγνόμεναι διαιρέσεις τοῦ ὄντος εἰς τὰ εἴδη αὐτοῦ εἶναι παλαιαὶ καὶ οὐχὶ νέαι. Μίαν ὅμως σπουδαιοτάτην διαίρεσιν τοῦ ὄντος καὶ τῶν εἰδῶν τῆς γνώσεως θεωροῦμεν ἀκόμη ἀναγκαῖον ν' ἀναπτύξωμεν δι' ὀλίγων, διότι αὕτη ἔσχε θεμελιωδεστάτην σημασίαν δι' ὁλόκληρον τὴν μετέπειτα φιλοσοφίαν· ἐννοοῦμεν τὴν διάκρισιν τῶν εἰδῶν τοῦ ὄντος καὶ τῆς γνώσεως παρὰ Kant. Θεωροῦμεν δὲ ἀναγκαῖον νὰ ἀναπτύξωμεν τὴν διαίρεσιν ταύτην, διότι ὁ Kant εἶναι ὁ πρῶτος ἐν τῇ νεωτέρᾳ φιλοσοφίᾳ ὁ ὁποῖος ἐχώρισε πάλιν αὐστηρῶς τὰ πράγματα τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον τῆς ψυχολογίας. Ὁ Kant διὰ τῆς κριτικῆς αὐτοῦ κατέδειξεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ διανοηθῶμεν τὴν ψυχὴν ὡς οὐσίαν, ὡς ὑπόστασιν μεταφυσικήν. Ἡ ψυχὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοηθῇ κατὰ Kant μόνον ὡς ἰδέα, ἡ δὲ ἰδέα εἶναι νόμος τοῦ νοῦ, ἄρα ἡ ψυχολογία προυποθέτει τὴν λογικὴν καὶ τὴν διαλεκτικήν. Ἡ ψυχολογία ὡς ἐπιστήμη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ
Ε.Υ. Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

εἶναι κατὰ Kant μόνον ἐμπειρική. Καὶ ὁ Kant διακρίνει σαφέστατα τὸ αἰσθητὸν ἀπὸ τὸ νοητόν, ὡς καὶ τὴν αἴσθησιν ἀπὸ τὴν νόησιν. Ἐπίσης χωρίζει ὁ Kant τὰ ὄντα τῆς μαθηματικῆς ἀπὸ τὰ ὄντα τῆς καθαρᾶς λογικῆς. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ἔχει ἐπὶ τοῦ προκειμένου σπουδαιότητα εἶναι, ὅτι ὁ Kant, καίτοι προσδίδει εἰς τὴν διαλεκτικὴν ἀρνητικὴν σημασίαν, ἐν τούτοις προβαίνει καὶ αὐτὸς εἰς τὸν χωρισμὸν τοῦ νοῦ (Vernunft) ἀπὸ τὴν διάνοιαν (Verstand), ἥτις ἐννοεῖται πάντοτε παρὰ Kant ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν αἴσθησιν, Ἡ σύνθεσις διανοίας καὶ αἰσθήσεως ἢ ἀκριβέστερον ὁ διακαθορισμὸς τῆς αἰσθήσεως ὑπὸ τῆς διανοίας τοῦτο εἶναι παρὰ Kant ἐπιστήμη καὶ δὴ φυσικὴ ἐπιστήμη. Ὁ Kant χωρίζει τὸν νοῦν ἀπὸ τὴν διάνοιαν καὶ θεωρεῖ τὸν νοῦν ὡς ἀρχὴν ἀνωτέραν τῆς διανοίας. Ὁ νοῦς εἶνσι κατὰ Kant ἡ ἑνότης τῶν κανόνων, τῶν κατηγοριῶν καὶ τῶν νόμων τῆς διανοίας. Ὁ νοῦς ποτὲ δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν αἴσθησιν ἢ εἰς τὴν παράστασιν ἢ καὶ πρὸς ἄλλο ἀντικείμενον, ἔχον ὑλικὸν ἢ μεταφυσικὸν περιεχόμενον, ἀλλὰ πάντοτε καὶ μόνον πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ διὰ τῶν ἐννοιῶν αὐτοῦ προσδίδει εἰς αὐτὴν ἑνότητα καὶ πληρότητα. Ὁ σκοπὸς τοῦ νοῦ εἶναι νὰ εὕρῃ διὰ τὰς ὑποθετικὰς γνώσεις τῆς διανοίας τὸ ἀνυπόθετον, διὰ τοῦ ὁποίου ὁλοκληροῦται ἡ ἑνότης τῆς διανοίας. Αἱ ἀρχαὶ διὰ τῶν ὁποίων ἐργάζεται ὁ νοῦς εἶναι κατὰ Kant αἱ ***ἰδέαι***, ἡ διάνοια ἐργάζεται διὰ ***κατηγοριῶν***. Ὁ Kant λέγει «ἡ διάνοια εἶναι ἡ δύναμις τῆς ἑνότητος τῶν φαινομένων διὰ κανόνων (κατηγοριῶν καὶ νόμων) ὁ νοῦς ὅμως εἶναι ἡ δύναμις τῆς ἑνότητος τῶν κανόνων τῆς διανοίας διὰ τῶν ἰδεῶν. Ὁ νοῦς δὲν ἀναφέρεται λοιπὸν ποτὲ πρὸς τὴν πεῖραν ἢ πρὸς οἱονδήποτε ἄλλο ἀντικείμενον, ἀλλὰ πρὸς τὴν διάνοιαν, ἵνα διὰ ἐννοιῶν a priori προσδώσῃ εἰς τὰς πολυειδεῖς γνώσεις τῆς διανοίας ἑνότητα». (πρβλ. Kritik d. r. Vernunft, Ernst Cassirer-Ausgabe, σελ. 250). Καὶ ἐπισυνάπτει «ἡ ἑνότης τοῦ νοῦ δὲν εἶναι λοιπὸν ἑνότης τῆς πείρας, ἀλλὰ διακρίνεται ἀπ' αὐτὴν οὐσιωδῶς ὡς ἑνότης τῆς διανοίας» (πρβλ. ἐνθ. ἀν. σελ. 252). Ὅπως ἡ διάνοια διὰ τῶν ἐννοιῶν συνεγώνει καὶ συνδέει τὸ ποικίλον τῆς αἰσθήσεως καὶ διὰ τῆς συνοχῆς αὐτῆς ὑπάγει αὐτὸ εἰς νόμους τῆς συνειδήσεως, οὕτω πως καὶ ὁ νοῦς ἑνώνει τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς κατηγορίας τῆς διανοίας εἰς μίαν γενικωτέραν ἑνότητα. Ὁ δὲ συλλογισμὸς εἰς τὸν ὁποῖον προβαίνει ὁ νοῦς ὑπάγων τὴν διάνοιαν καὶ τὰς μορφὰς αὐτῆς ὑπὸ μίαν ἀρχιτεκτονικὴν ἑνότητα, δὲν ἀναφέρεται εἰς αἰσθήσεις καὶ παραστάσεις, ἵνα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ ΚΑΙ ΛΟΓΙΚΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠΙΚ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΙΩΑΝΝΟΥ Θ. ΜΕΤΑΞΑΣ
Ε. Γ. Λάτης Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ὑπαγάγῃ αὐτας ὑπὸ νόμους, οἵτινες διέπουν αὐτόν, (ὅπως πράττει τοῦτο ἡ διάνοια διὰ τῶν κατηγοριῶν), ἀλλὰ ὁ συλλογισμὸς τοῦ νοῦ ἀναφέρεται εἰς ἐννοίας καὶ κρίσεις καὶ αὐτὰς συνενώνει εἰς ἐνιαῖόν τι σύστημα. Ὅταν λοιπὸν ὁ καθαρὸς νοῦς ἀναφέρεται εἰς ἀντικείμενα δὲν ἔχει πρὸς αὐτὰ καὶ τὴν παράσταοιν αὐτῶν καμμίαν ἄμεσον σχέσιν, ἀλλὰ σχετίζεται πάντοτε πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ πρὸς τὰς κρίσεις αὐτῆς, αἱ ὁποῖαι βεβαίως ἀναφέρονται ἀμέσως εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ εἰς τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, ἵνα διακαθορισουν αὐτά. Ὥστε ἀντικείμενον τοῦ νοῦ εἶναι ἡ διάνοια, τῆς δὲ διανοίας ἀντικείμενον εἶναι ὁ αἰσθητὸς κόσμος· τοῦτον προσδιορίζει ἡ διάνοια διὰ τῆς κρίσεως, τὴν δὲ διάνοιαν συγκροτεῖ εἰς μίαν ἑνότητα διὰ τῶν συλλογισμῶν του ὁ νοῦς.

Τὰς ἐννοίας τῆς διανοίας ὀνομάζει ὁ Kant ***κατηγορίας***, τὰς δὲ ἀρχὰς τοῦ νοῦ ***ἰδέας***. Κατηγορίαν δὲ λέγων ὁ Kant ἐννοεῖ πάντοτε ἀναγκαίας μορφὰς τῆς διανοίας, εἰς τὰς ὁποίας ἀνταποκρίνεται πᾶν ὅ,τι προσπίπτει εἰς τὰς αἰσθήσεις, διὰ τῶν κατηγοριῶν δὲ προσλαμβάνει τὸ ὑλικὸν τῶν αἰσθήσεων ἀντικειμενικότητα, ὅπως καὶ διὰ τοῦ ὑλικοῦ προσλαμβάνουν αἱ κατηγορίαι γονιμότητα. Ἰδέας δὲ τοῦ νοῦ ἐννοεῖ ὁ Kant τὰς ἐπίσης ἀναγκαίας ἐννοίας τοῦ συνειδότος, εἰς τὰς ὁποίας δὲν ἀνταποκρίνεται ὅμως οὐδὲν ἀντικείμενον τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ἀλλ' οὔτε καὶ τοῦ καλουμένου μεταφυσικοῦ τοιούτου. Αἱ ἔννοιαι τοῦ νοῦ εἶναι δηλονότι γενικαὶ μορφαὶ πρὸς τὰς ὁποίας δὲν ἀνταποκρίνεται οὐδὲν περιεχόμενον, οὐδεμία ὕλη. Ἀντικείμενον τῶν ἰδεῶν τοῦ νοῦ εἶναι πάντοτε ἡ διάνοια καὶ τὸ σύνολον τῶν κρίσεων αὐτῆς. Τὸ σύνολον τῶν κρίσεων τῆς διανοίας ἀναφορικῶς πρὸς τὰ φαινόμενα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου συνενώνει ὁ Kant ὑπὸ μίαν ἔννοιαν τὴν ὁποίαν ὀνομάζει ***ἰδέαν***. Ἡ ἰδέα ὅμως αὕτη ἀποτελεῖ διὰ τὴν διάνοιαν πάντοτε ***σκοπὸν***, ἤτοι κατεύθυνσιν πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ διάνοια εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ στρέφεται διαρκῶς, χωρὶς βεβαίως νὰ δύναται νὰ ὁλοκληρωθῇ, διότι ἐν τῇ πραγματικῇ ἐκτελέσει τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης οὐδέποτε ἡ διάνοια φθάνει εἰς τὸ τέρμα τῆς ἀποστολῆς της· μετὰ τὴν μίαν αἰτίαν ἀνακύπτει ἡ ἄλλη καὶ οὕτω καθεξῆς εἰς τὸ ἄπειρον.

Ὅταν λοιπὸν λέγει ὁ Kant «σύνολον φαινομένων καὶ κρίσεων» δὲν ἐννοεῖ, ὅτι τοῦτο εἶναι δυνατὸν τῷ ὄντι νὰ δαμασθῇ ὑπὸ τῆς δι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΛΟΓΟΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ. Δ.Ε.Π. Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ανοίας, ἀλλ' ὅτι ἀποτελεῖ σκοπὸν κατευθυντήριον τῆς διανοίας· τοῦτον δὲ ὀνομάζει ἰδέαν. Τὴν αὐτὴν κατευθυντήριον σημασίαν ἔχει ἡ ἰδέα παρὰ Kant καὶ ἐν τῇ πρακτικῇ ζωῇ. Τὸ πράττειν οὐδέποτε εἶναι δυνατὸν νὰ ὁλοκληρωθῇ, διότι ὁ ἄνθρωπος, ὡς χρονικὸν πλάσμα, ὑπόκειται πάντοτε εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀτέρμων. Ὡς σκοποὶ θεωρούμεναι αἱ ἰδέαι δὲν εἶναι οὐσίαι μεταφυσικαί, ἀλλ' οὔτε πάλιν ἁπλᾶ πλάσματα καὶ τυχαῖα ποιήματα τῆς φαντασίας. «Αἱ ἰδέαι εἶναι ἀναγκαῖαι ἔννοιαι πηγάζουσαι ἀπὸ αὐτὴν ταύτην τὴν φύσιν τοῦ νοῦ», ἀποτελοῦν αὐτὸν τοῦτον τὸν νοῦν καὶ ἀναφέρονται κατ' ἀνάγκην λογικὴν πρὸς τὸ σύνολον τῶν κρίσεων ἢ τῆς διανοίας ἢ τῶν πράξεων τῆς βουλήσεως. Ὁ Kant διακρίνει τὴν ἰδέαν τοῦ κόσμου, τὴν ἰδέαν τῆς ψυχῆς, τὴν ἰδέαν τοῦ ἀπείρως μικροῦ καὶ τοῦ ἀπείρως μεγίστου, τὴν ἰδέαν τοῦ θεοῦ, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀθανασίας. Ὅλαι αὐταὶ αἱ ἰδέαι δὲν ἔχουν συστατικὸν, ἀλλὰ μόνον κανονικὸν χαρακτῆρα, δηλαδὴ δὲν ὁρίζουν τὸ ἀντικείμενον, διότι κατ' οὐσίαν δὲν ἔχουν ἀντικείμενον, ἀλλὰ κατευθύνουν τὴν πορείαν τῆς διανοίας καὶ τῆς βουλήσεως πρὸς ἑνοποίησιν τῶν κατηγοριῶν, τῶν κρίσεων, τῶν κανόνων καὶ τῶν πράξεων αὐτῶν. Ἡ ἰδέα τοῦ θεοῦ π.χ. δὲν ἔχει παρὰ Kant περιεχόμενον, δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς αὐτὴν καμμία μεταφυσικὴ οὐσία καὶ καμμία ὕπαρξις διευθύνουσα τὰς τύχας τοῦ κόσμου, ἀλλὰ σημαίνει, ὅτι πρέπει ἡ διάνοια νὰ ὑποθέσῃ τὸν κόσμον οὕτω πως, ὡς ἐὰν ἐκυβερνᾶτο οὗτος ὑπὸ ὑψίστου τινος νομοθέτου. Τὸ «ὡς ἐὰν» ἔχει πάντοτε μεθοδολογικὸν χαρακτῆρα καὶ σημαίνει, ὅτι ἡ ἰδέα πρέπει, ὡς ἀρχή, νὰ διέπῃ τὴν πορείαν τῆς διανοίας, χωρὶς ὅμως ἐξ ἄλλου νὰ παρακωλύῃ αὐτὴν εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν αὐτῆς ἔργον.

Αἱ διακρίσεις αὗται τοῦ Kant ἂν καὶ εἶναι κυρίως διακρίσεις τῶν εἰδῶν τῆς γνώσεως, ἤτοι τῆς αἰσθήσεως (Sinnlichkeit) τῆς διανοίας (Verstand) καὶ τοῦ νοῦ (Vernunft), τῶν τριῶν τούτων ἀρχῶν τῆς γνώσεως παρὰ Kant, ἐν τούτοις εἶναι συνάμα καὶ χωρισμοὶ τοῦ ὄντος εἰς τὰ εἴδη αὐτοῦ, διότι τὸ ὂν καὶ τὰ εἴδη αὐτοῦ προσδιορίζονται παρὰ Kant ὑπὸ τῶν εἰδῶν τῆς γνώσεως. Τοῦτο δὲ ὑπῆρξε καὶ ἡ αἰτία ἕνεκα τῆς ὁποίας πολλοί, παρανοοῦντες τὴν ἔννοιαν τοῦ συνειδότος παρὰ Kant, ἔρριψαν κατ' αὐτοῦ τὴν μομφὴν ἐπὶ ὑποκειμενισμῷ. Ἡ ἰδέα, ἡ κατηγορία καὶ ἡ μορφὴ εἶναι παρὰ Kant οἱ νόμοι ἐκεῖνοι διὰ τῶν ὁποίων τὸ συνειδὸς προσέρχεται πρὸς τὰ ὄντα, τὰ ὁποῖα ἄνευ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Π.Ι. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τῶν νόμων αὐτῶν εἶναι ἀδιανόητα. Ὁ Kant λέγει «οὐδὲν περιεχόμενον εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοηθῇ χωρὶς μορφὴν καὶ οὐδεμία μορφὴ χωρὶς περιεχόμενον». Τοῦτο καταδεικνύει τὴν ἀπόλυτον ἀναφορὰν τῶν εἰδῶν τῆς γνώσεως πρὸς τὰ εἴδη τοῦ ὄντος. Ἡ κατηγορία δὲν ἐννοεῖται ποτὲ ἄνευ τῆς πρὸς αὐτὴν ἀναφερομένης ὕλης, ἡ δὲ ἰδέα δὲν εἶναι ἐπίσης καταληπτὴ ἄνευ τῆς διανοίας ἢ τοῦ συνόλου τῶν εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν κρίσεων, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενον, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ἰδέας. Διὰ τοῦτο ἡ ἀξίωσις ἣν ἐνέχει παρὰ Kant ἡ ἰδέα, εἶναι νὰ διακρίνεται αὕτη ἀπείρως ὑπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς κρίσεως, τοῦ λόγου, χωρὶς ποτὲ ἡ διάκρισις αὕτη νὰ ὁλοκληροῦται.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006